

КОСОВСКА МИСАО ДАНАС

1. Поклањајући дужу пажњу озбиљној теми коју именујемо датим насловом, потребно је задржати пажњу на значењу које тај наслов има у себи; потребно је удубити се у то и потражити дубљи смисао тога имплиците датог садржаја.

Пођимо од синтагме *косовска мисао*.

Придјев *косовска*, наслоњен на именицу *мисао*, могао би да означава и поријекло, и унутрашњи квалитет и предмет те мисли. Сва три ова значења имају своје оправдање које је много дубље но што сеже оно што се обично означава изразом *особина*.

Именица *мисао* такође заокупља нашу пажњу. Ми смо често склони да тим термином именујемо нешто апстрактно и удаљено од живота.

Али синтагма *косовска мисао*, као једно јединито, а не вишеструко јединствено значење, обавезује нас да изразу *мисао* приђемо другачије и пажљивије. У питању је деликатна мисао која избија непосредно из бића — из човјека, не као појединца, него као саборног чиниоца; из његове свељудске повезаности са Богом; затим, из живота, али не само у биолошком и зоолошком смислу, него далеко изнад тога: из живота у духовноме значењу; даље, неизиндивидуе, него из личности која има битно својство саборност и активно се усаборњује у свеукупну надпојединачну заједницу људи у Богу и људи са Богом; онда, из историје, али не историје у профаноме смислу ријечи — као пукога тока и стихије догађаја, него историје која је примила у себе велику дозу матеисторијскога, и одвија се према есхатолошком плану и циљу испуњења, па је то историја спасења; и најзад, из времена које, попут бесконачнога низа тренутка, иде према надвременој вјечности ради постизања свога есхатолошког назначења.

Дакле, сложени термин *косовска мисао* директно нас упућује и непосредно обавезује да проблему приђемо онтолошки: тек из бића, као примарног, има да потекне нешто секундарно — релација.

Израз *данас* као прилог временског значења, упућује нас на садашњи наш тренутак, односно на наше поратно вријеме — дакле, ширега је значења но што је сам тренутак, односно овај дан.

Међутим, горње удубљивање у значење синтагме *косовска мисао* и онтолошки приступ овоме питању, обавезује нас да отуд, *de profundis*, умно посматрамо косовску мисао, израњајући из тих дубина и тананости у садашње наше вријеме — а не обратно: да препотентно и претенциозно полазимо од себе и региструјемо само манифестације, не питајући за њихово поријекло, континуитет, бит...

2. У нашој богатој и разноврсној литератури о Косову постоји више приступа којима се иде у освјетљавању, а онда и у упознавању, овога питања; свакако су

најбројнији радови из историје и књижевности. И једни и други имају извјесна двојства у градиву које обрађују: позитивна историја, заснована на документи-ма, и шире предање, које се распросторило далеко преко домета вијести из доку-мената — ово друго што је прерасло у легенду и мит као доживљајне реалности, далеко је богатије од сувих података; у радовима из књижевности разликујемо унутрашњу структуру, односно конструкцију композиције, али и средства књи-жевнога саопштавања — она су, као мале људске лексичке посуде, окренута више садржају који се у њих улива и преко њих прелива па зато један симбол или мета-фора много више казује, јер казивањем упућује, него што прима, односно преноси.

Оба ова приступа проучавању, и оба њихова канала саопштавања, јасно упу-ћују на закључак да се у комплексу нашега Косова ради о ноумену () и феномену (). Зато је бављење феноменом, ослопашње-ном страном и упоједињеним детаљима, практично, равно избору царства зема-љскога из наших народних пјесамa косовскога круга; у питању је оно материја-лизовано са површине што је доступно нашим чулима, јер је ту, на дохвату руке и домету физичкога погледа. А умно загледање у чињенице и податке феномена званог *Косово*, таутолошко понављање истих ствари ради проницања у њихове за руку недостижне и за око недогледне дубине, тајанствено залажење у сферу ноумена — то је нешто инструментално и функционално у са-знавању и поима-њу бити косовскога мита, легенде, предања — узетих у најобухватнијем и најпо-зитивнијем значењу ријечи. У питању је оно даље, дубље, битно — оно царство небеско које је честитоме Кнезу било понуђено. Дакле, није било колебања изме-ђу искључних супротности, него између укључних неједнакости: нијесу били у пи-тању добро и зло, него ноумен и феномен — есхатолошка цијелина или времен-ски одломак(1).

Бројни тумачи косовскога феномена служили су се компаративним методом, па су тражили и налазили Косову као цјелини, и посебно појединима његовим детаљима и личностима сличности, ближе или даље, у другим књижевностима, митологијама... и поклањали им пажњу. Тих је мислилаца било прилично из свјетовне културе прије рата, али је било и оних других који су Косово тумачили самим собом и налазили његов праизвор у *Библији*, Цркви, литургији. Оваквих тумача косовскога предања има неупоредиво више у поратној култури. Идеју да је Косово религијски феномен и косовска мисао да је религијска мисао имамо одавно присутну на страницама наших публикација, али библијске и литургиј-ске димензије и богатства те мисли, као и умно и духовно уочавање њенога непо-средног из-бијања из бића заједнице Бога и човјека, из њихове релације, везане у са-вез (= заједничку, узајамну везу) имамо одређену код свега неколицине од предратних свјетовних писаца (И. Андрић, М. Ђурић, Б. Лазаревић) а имамо је дубље засновану и разрађену код неколицине интелектуалаца духовника, посе-бно код епископа Н. Велимировића.

3. У поратним годинама нашу културу ово питање неједнако тангира: првих година је ређе постављано и његова димензија духовности је заснивана на интер-претацији предратних тумача. Али како је вријеме одмицало, кад се ушло у ше-здесете и затим закорачило у седамдесете године, пробијају се све чешће уске стазице према оваквој тумачењу и интерпретацији сложенога питања Косова; и те стазице чине доста густу мрежу кретања, а њихови резултати све више бога-

те сазнање, отварајући нове прозоре и приступе. Кроз све то зрачи нешто оно-страно што још с ове стране доживљавамо, и нешто трансцендентно што „про-ваљује“ одонуд к нама, у иманенцију. То што отуд „допире“, „досеже“, „долази“ — то је свјетлосни зрачак који се опредметио у ону „златну жицу“ која за небо веже наше Косово, укупно узето. Тај траг постоји доста покривено и тајно, и идући само њиме, у сходно, према његову извору сјветлости — на сигурну смо путу доживљавања и сазнавања која никад нећемо до дна исцрпјети.

На томе трагу, и у сјветлости косовских инспирација, развио се један менталитет, једна психологија, једна педагогика, једна етика, једно схватање човјека и историје, једно реално поимање метафизичкога и вјечног — једна, дакле, философија. Испред првих почетака, *начела*, и иза крајњих завршетака, *конеца*, схваћено је да постоји вјечни нестворени лични Бог који је, како Његош рече, „стари начала и конца“; он држи „књигу миробитну“ и ријечју „сву твар креће“. То типично библијско поимање Бога прожело је наш феномен Косово, поготово његов словесни израз, и најдубље је изражено кроз извјесна Његошева мјеста која представљају у људску ријеч ухваћен свјетлости пробљесак одонуд овамо. Тај пробљесак је јасно видио у годинама правга свјетског рата пјесник Драгољуб Филиповић, и изразио га збирком *Косовски божури* (Крф, 1918), и Трифун Ђукић пјесмом *Косовска причешћ* („Мисао“, 1921). Извјесни наши савремени пјесници, инспирисани недогледним дубинама у које њихова инспирација дубоко залази, оригинално се удубљују у тајну Косова. Неки се од њих надахњују косовким темама, неки мотивима фресака и икона, неки моделима подвига и понашања хероја-светаца, посебно кнеза Лазара... Овамо иду данас најбољи пјесници нашега језика, чије пјесништво није само „слагање“ беспрекорних стихова у строфе, него представља богат симболаријум који је сав овдје, а окренут „онамо“, па свједочи човјеку овдје о ономе натприродном и вишем, узводећи га њему сазнањем, доживљајем. Овамо иду Миодраг Павловић, Матија Бећковић, Љубомир Симовић, Милан Комненић, Слободан Ракитић и др. док се између српских пјесника, поред Десанке Максимовић, истиче инспирацијом и обрадом косовских мотива Даринка Јеврић(2).

Непоредо са пјесницима, многослојноме питању Косова прилазе бројни наши интелектуалци чија интелектуалност прониче оквиру интелектуализма и залази у надоквирне сфере више реалности. По ономе што је објављено и у што сам имао увид овдје међу теолозима претходи Атанасије Јевтић а међу интелектуалцима свјетовнога образовања али који имају теолошку и литургијску димензију доживљаја и сазнања, Жарко Видовић.

У односу на димензије овога проучавања, и поред све своје умјетности, проучавања и љубави, далеко су нижи и приземни извјесни радови из белетристике (Славомир Настасијевић: *Витези кнеза Лазара и Деспот Стефан Лазаревић*, романи) и из есејистике (Надежда Павловић: *Султанија Мара*) који су (радови) дјела наших стваралаца на пољу књиге, образованих прије рата, али им главно стваралаштво пада у поратне године.

Неколико храмова посвећених кнезу Лазару — те нове Лазарице и нове Раванице — представљају нове гроздове на онима далеким витацима које су се са косовскога чокота размрежиле по цијелој свијету. Бројне иконе, фреске, умјетничке слике, вајани и клесани споменици кнезу Лазару, и косовским јунацима — то су јасни докази да се ликови из косовске традиције оприсутњују, датирају и

лоцирају ту и сад, међу нама — значи, дошло је кроз доживљај, до идентификације генерација; истина, у сликарскоме начину транспонованја косовскога предања има и не баш дубоких и аутентичних приказа, гдје површност преграђује, а сјај заклања дубину ноумена, па је слика својом дубином окренута овамо. Зато она као таква представља зазидан прозор кроз који нам не допире ни сјветлост ни дах оностранога. И таква, она је сјведочанство једнога времена и његова сликарског манира.

Књижевним и агиолошким изворима о Косову, односно косовском предању, и њиховим проучавањем, истакивајући једну слику свијета прозаченога духовношћу, највише су се бавили рано преминули Димитрије Богдановић и Ђорђе Трифуновић⁽³⁾ док се реинтеграцијом косовских збивања, њиховим изворима и предањима, па по посебан, веома критички и научан начин управо сад најнадлежније баве Сима Ђирковић и Раде Михаљчић.

4. Осамдесете године нашега вијека, а то је ова наша „најсадашњија“ садашњост, представљају феномен за себе: снага преокупације, дубина подилажења изворима, смјелост реинтерпретације, узимање у обзир предања, легенде, мита... онога што је научни позитивизам XIX вијека одбацио, а што је наше и критизерство првих поратних година јефтино одбациво, трагање за метаисторијским смислом и метафизичким принципима, мистеријски и свештенотаински приступ Кнежевој свјесној саможртви да би се вјечно живјело... — све су то квалитети и домети које нећемо наћи у текстовима којима су готово преплављене двије раније велике годишњице овога догађаја. Површни и сентиментални романтизам из времена кад је слављена 500. годишњица косовског боја — са извјесном тежњом према дубини — сав је у спољним ефектима; знатно су дубљи радови којима је обиљежена 550. годишњица Косова — али ни једни ни други не могу да се мјере ни дометом, ни димензијом, ни тајанственошћу са радовима који представљају опредјељење мисли која је косовска и по садржају, и по дубини, и по тајанствености.

5. Данашњи наш нараштај, поготово нараштај који је у стваралачком зениту и у инспиративном жару у другој половини ове деценије Провиђење је ставило на испит, пробу — провјеру. Наша људска свијест — сазнање себе, самосазнање, и наша хришћанска савјест, партиципација у саборноме знању Цркве — дакле, Бога и људи, захтијева од нас максималан подвиг, и пажњу, да се у томе не деградирамо и не обезљудимо.

Из крви косовских јунака, праведно и невино палих за вјеру у одбрани људске части и достојанства, никли су косовски божури. Та велика жртва на олтару вјере и отаџбине није се само тада догодила; догађа се она већ шест стотина година. Последње деценије она је толико наглашена и постала општа да представља српску, и не само српску, свенародну жртву и тајну страдања: Срби на Косову страдају, а ван Косова, по цијеломе бијелом свијету са-страдавају. Косовску биједу која нас је снашла морамо схватити као кушање и пробу: на Косово укупно треба мислити, Косово промишљати, садашњу жртву косовску гледати — и видјети — у свјетлости и контексту Косова као свеукупности, не губећи вјеру у неиспитивост Божјих путева и реалност Божјега и, исто тако, не губећи наду да ће косовски божури цвјетати и убудуће, а косовска мисао се, из коријена, разрастити и једрати...

- (1) Тим питањем се посебно бавим у предавању *Косовско Причешће — Превазилажење дуализма*, држано ме на XIX скупу Међународнога славистичког центра, септембра 1989. у Београду.
- (2) Косово као књижевни мотив и инспирацију најречитије илуструје књига др Павла Зорића *Темељи* (Београд, 1989) која је смотра пјесника и антологија пјесама о Косову.
- (3) Међу његовим бројним радовима изузетно је важна, јер пружа изворне текстове, његова докторска теза *Српски средњовековни сјиси о кнезу Лазару и косовском боју*, Крушевац, 1968.

Summary

Dr. Dimitrije M. Kalezich

THE KOSOVO IDEAL TODAY

The author investigates the roots from which springs the Kosovo Ideal. He then takes the position that the Kosovo Martyr Prince Lazar did not have a choice between good and evil, but between a higher and lower good. The author then addresses the question of the presence of the Kosovo Ideal in all aspects of Serbian creativity.

